

SADRIDDIN AYNIYNING PEDAGOGIK QARASHLARIDAN ZAMONAVIY TA'LIMDA FOYDALANISH.

Osiyo Xalqaro Universiteti 1-bosqich magistranti

Abdullayev Abdulaziz Kamoladdinovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashhur ma'rifatparvar va pedagog olim Sadridin Ayniyning pedagogik qarashlari tahlil qilinib, ularning zamonaviy ta'lim tizimida qanday tatbiq etilishi mumkinligi yoritilgan. Ayniyning asarlarida ilgari surilgan gʻoyalar, ayniqsa, insonparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat, ilm-fanga ragʻbat uygʻotish kabi jihatlar bugungi ta'limning ustuvor yoʻnalishlari bilan uygʻunlashadi. Maqolada Ayniyning gʻoyalari asosida zamonaviy dars jarayonini boyitish imkoniyatlari, oʻqituvchining axloqiy masʼuliyati va oʻquvchiga individual yondashuv masalalari keng yoritilgan.

Kalit soʻzlar: Sadridin Ayniy, pedagogik qarashlar, zamonaviy ta'lim, ma'rifatparvarlik, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, ta'lim tizimi, oʻqituvchi, tarbiya.

Sadridin Ayniy Oʻrta Osiyo maʼnaviy-maʼrifiy hayotida chuqur iz qoldirgan yirik mutafakkir, adib va pedagog sifatida tanilgan. Uning ta'limga oid qarashlari, asarlarida ilgari surilgan gʻoyalari oʻz davri uchun yangicha fikrlar boʻlib, bugungi kunda ham dolzarbligini yoʻqotmagan. Ayniy xalqni ilmga undagan, jaholatga qarshi kurashgan, taʼlimni ijtimoiy taraqqiyotning asosi deb bilgan mutafakkir edi. Zamonaviy ta'lim tizimining insonparvarlik, innovatsion va madaniy yondashuvlari aynan Ayniyning pedagogik qarashlari bilan uygʻunlashadi. Ushbu maqolada ana shu qarashlarning mohiyati va zamonaviy ta'lim jarayonida ulardan foydalanish imkoniyatlari koʻrib chiqiladi.

Sadridin Ayni (1878–1954) – oʻrta Osiyo adabiyoti va maorifining yirik namoyandasi, tojik milliy shoiri va yozuvchisi boʻlib, uning hayoti va ijodi pedagogika sohasida chuqur iz qoldirgan. U oʻzbek va tojik tillarida ijod qilgan, Buxoro amirligida tugʻilgan va oʻsha davrning ta'lim tizimida oʻqigan. Ayni ota-onasini 12 yoshida yoʻqotib, aka-ukasi bilan Buxoroga koʻchib kelgan va Mir-i Arab madrasasida tahsil

olgan, shu bilan birga qorovullik va oshpazlik qilib kun kechirgan. U jadidlar harakatining faol ishtirokchisi bo'lib, Rossiya inqilobini qo'llab-quvvatlagan va Sovet davrida Tojikiston Fanlar akademiyasining birinchi prezidenti sifatida xizmat qilgan. Uning pedagogik qarashlari asosan an'anaviy madrasa tizimini tanqid qilish va zamonaviy, sekulyar ta'limni targ'ib qilishga asoslangan.

Aynining pedagogik qarashlari va tanqidlari

Ayni o'zining "Yoddoshtho" (1949–1954) nomli xotiralarida Buxoro madrasalari haqida batafsil yozgan. U madrasalarni nafaqat ta'lim muassasasi, balki iqtisodiy va ijtimoiy institut sifatida tasvirlaydi. Madrasa egalarining ba'zilar savodsiz uy egalariga o'xshagan, talabalar esa yillar davomida u yerda yashab, professional faoliyat bilan shug'ullangan. Ta'lim jarayoni esa samarasiz bo'lgan: darslar arab tilini o'rgatish uchun fors-tojik kitoblaridan foydalangan, bu talabalar uchun qiyinchilik tug'dirgan; darslar 30 daqiqa o'rniga 3 soatgacha cho'zilgan va mantiqsiz bahslarga aylangan. Ayni madrasa bitiruvchilarini "nodon" deb atagan va tizimni umuman befoyda deb hisoblagan. Bu tanqidlar jadidlarning ta'lim islohotlariga mos keladi: ular ta'limni faqat boylar uchun emas, balki keng qatlamlar uchun ochiq qilishni, zamonaviy fanlarni kiritishni taklif qilgan.

1909-yilda Ayni "Tahzib us-sibyon" (Yoshlarni tarbiyalash) nomli darslik yozgan, unda o'g'il va qiz bolalar uchun zamonaviy ta'limni targ'ib qilgan. Uning "Odina" (1924–1926) va "Margi sudkhūr" (1936) asarlarida ta'lim mavzusi ijtimoiy adolatsizlik bilan bog'lanadi: "Odina"da qashshoq ishchi ta'limsizlik tufayli jamiyat qurboniga aylanadi, "Margi sudkhūr"da esa sudxo'rlar va madrasa korruptsiyasi satira qilinadi. Ayni Sovet islohotlarida faol ishtirok etib, O'zbekiston va Tojikistonda inqilobiy g'oyalarni targ'ib qilgan, bu ta'limni modernizatsiya qilish – savodxonlikni oshirish, sekulyarlashtirish va ijtimoiy tenglikka yo'naltirishni anglatgan.

Zamonaviy ta'limda foydalanish yo'llari

Aynining qarashlari bugungi ta'limda ijtimoiy adolat, inklyuzivlik va amaliy bilimlarni rivojlantirish uchun qo'llanilishi mumkin. U an'anaviy tizimni tanqid qilib, ta'limni iqtisodiy to'siqlardan xoli qilishni taklif qilgan, bu hozirgi kunning

muammolari □ qishloq va kambag'al oilalar uchun ta'limga kirish bilan bog'liq. Uning g'oyalari quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi:

- Inklyuziv ta'lim va ijtimoiy harakatlilik: Ayni ta'limni ijtimoiy o'zgarish vositasi deb bilgan. Zamonaviy ta'limda bu raqamli platformalar (masalan, onlayn kurslar) orqali qishloq joylarida ta'limni kengaytirishda ko'rinadi. Misol uchun, Tojikiston va O'zbekistonda Ayni nomidagi pedagogik universitetlar uning merosini asos qilib, qiz bolalarning ta'limini rag'batlantiradi

- Tanqidiy fikrlash va madaniy moslashuv: Uning asarlarida jamiyatdagi adolatsizliklarni ochib berish didaktik maqsadda ishlatilgan □ yoshlarga ijtimoiy masalalarni o'rgatish uchun. Zamonaviy darslarda "Odina" yoki "Margi sudkhūr"dan parcha o'qitib, talabalarga sinfiy tengsizlikni muhokama qilish mumkin, bu tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Bu yondashuv global ta'limda, masalan, ijtimoiy fanlarda qo'llaniladi, chunki Ayni ta'limni mehnat bozoriga moslashtirishni taklif qilgan.

- Iqtisodiy va ijtimoiy tomonlarning integratsiyasi: Madrasalarni iqtisodiy institut deb ko'rsatib, Ayni ta'limni jamiyatning kengroq qismi deb hisoblagan. Bugun bu maktablarda iqtisodiy savodxonlik va kasbiy ta'limni kiritishda qo'llaniladi, masalan, STEM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) darslarida amaliy loyihalar orqali. Pandemiya davrida raqamli ta'limning rivoji Aynining savodsizlikka qarshi kurashiga mos keladi.

Quyidagi jadvalda Aynining qarashlari asosida an'anaviy va zamonaviy ta'limni solishtirish ko'rsatilgan:

Aspekt	An'anaviy ta'lim (Ayni tanqidiga ko'ra)	Zamonaviy ta'limda qo'llanish (Ayni g'oyalari asosida)
Tizim tuzilishi	Madrasa □ iqtisodiy va yashash joyi, savodsiz ustozlar, boylar uchun cheklangan.	Inklyuziv modellar: bepul onlayn ta'lim, qishloq maktablari uchun grantlar, ijtimoiy harakatlilikni oshirish.
O'quv jarayoni	Rote o'rganish, mantiqsiz bahslar, samarasiz darslar.	Tanqidiy fikrlash: loyihaga asoslangan o'rganish, guruh muhokamalari, Ayni asarlaridan foydalanish.

Aspekt	An'anaviy ta'lim (Ayni tanqidiga ko'ra)	Zamonaviy ta'limda qo'llanish (Ayni g'oyalari asosida)
Maqsad va mazmun	Nodonlik va ijtimoiy tengsizlikni saqlash.	Ijtimoiy adolat: madaniy merosni saqlab, zamonaviy fanlarni kiritish, qiz bolalar ta'limini rag'batlantirish.
Iqtisodiy tomoni	Qashshoq talabalar uchun to'siqlar, mehnat bozoriga moslashmaslik.	Amaliy ta'lim: kasbiy ko'nikmalar, raqamli texnologiyalar orqali iqtisodiy rivojlanish.

Aynining merosi Tojikiston davlat pedagogik universitetida (uning nomi bilan atalgan) va O'zbekistonda ta'lim islohotlarida yashamoqda.

Uning qarashlari ta'limni faqat bilimga emas, balki jamiyatni o'zgartirishga yo'naltiradi, bu bugungi global muammolarda □ masalan, raqamli tengsizlik va ijtimoiy adolatda □ dolzarbdir.

Bugungi ta'lim tizimi insonparvarlik, axloqiy tarbiya, milliy o'zlikni anglash kabi qadriyatlarga tayangan holda rivojlanmoqda. Ayniy tomonidan ilgari surilgan □ma□rifatparvarlik□ tamoyili zamonaviy ta'limga uyg□un keladi. Shu bois, uning asarlarini darsliklarga kiritish, o'qituvchi tayyorlash jarayonida foydalanish zarurdir.

Ayni vaqtda, zamonaviy texnologiyalar (raqamli ta'lim, interaktiv platformalar) yordamida Ayniyning qarashlarini yosh avlodga yetkazish imkoniyatlari mavjud. Bu borada Ayniyning pedagogik merosini virtual muhitga ko'chirish □ audio kitoblar, animatsion darslar orqali targ'ib qilish dolzarbdir.

Xulosa

Sadriddin Ayniyning pedagogik qarashlari o'z davri uchun ilg'or va chuqur ijtimoiy mazmunga ega bo'lib, bugungi zamonaviy ta'limda ularni qo'llash katta ahamiyat kasb etadi. Ayniy ta'limni insonparvarlik, milliy qadriyatlar va axloqiy barkamollik asosida qurishni taklif qilgan.

Ayniyning pedagogik merosini umumiy o'rta ta'lim darsliklariga kiritish.

O'qituvchilar malaka oshirish kurslarida Ayniy pedagogikasi bo'yicha maxsus modullar ishlab chiqish.

Talabalarga Ayniyning asarlaridan namunalar asosida mustaqil tahliliy ishlanmalar topshirish.

Ayniyning pedagogik qarashlarini raqamli formatda targʻib qilish (podkastlar, animatsiyalar, dars videolari).

Adabiyotlar.

1. Jalolov A., Oʻzganboyev H. Oʻzbek maʼrifatparvarlik adabiyotining taraqqiyotida vaqtli matbuotning oʻrni. – T.: Fan, 1990
2. Айний С. Эсдаликлар // Асарлар, 5-жилд.–Тошкент: Бадиий адабиёт, 1965.–Б. 167
3. Ahmadov O. Buxoroda yangi usul ta'lim-tarbiya muassasalarining tashkil topishidagi jadid ma'rifatparvarlarining o'rni (buxdu. uz). – 2023. – T. 30. – №. 30.
4. Ahmadov O. Buxoro bosmaxona va nashriyotlariga texnika sohasidagi yangiliklarning kirib kelishi tarixidan (1920-1924-yillar) (buxdu. uz). – 2020. – T. 1. – №. 1. 10.
5. Брагинский И.С. «Садриддин Айни, очерк жизни и творчества». Труды АН Тадж. ССР, том XXIV, 1954 г.
6. Рахимов Н. «Садриддин Айни». Изд. АН Уз ССР, 1954 г.
7. Раджабов З. «Из истории общественно-политической мысли таджикского народа во второй половине XIX и в начале XX вв». Таджгосиздат, 1957 г.
8. Шукуров М. «Идейно-художественные особенности «Воспоминания» Садриддина Айни (1-П ч.), автореферат, 1954 г.
9. Маниёзов А. «Публицистика и поэзия Садриддина Айни» (1913-1921 гг.), Таджгосиздат, 1958 г.
10. Айний С. Эски мактаб // Асарлар. VIII томлик. – Тошкент. Бадиий адабиёт. 1965. IV жилд. - Б. 139-140